

KARÁCSONY JÁNOS

A

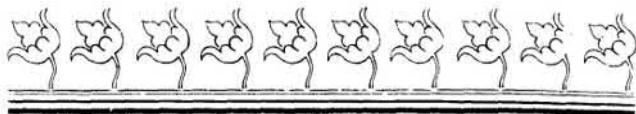
TÖRTÉNETÍRÓ

ELMONDOTTA A SZIGLIGETI TÁRSASÁG
GYÁSZÜNNEPÉN 1929 FEBRUÁR 17-ÉN

Dr. NÉMETHY GYULA

NAGYVÁRAD
SZENT LÁSZLÓ NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1929.

Réges régen, valamikor a múlt század ötvenes éveinek derekán, midőn az osztrák kényuralom ólomsúllyal nehezedett a letiport magyar nemzetre, melyet, miután évezredes alkotmányát egy tollvonással eltörölte, nyelvéből, nemzetiségéből iparkodott kifogatni: szíve legmélyéig keseredett költő lantja ilyen hangokra csendült :

Halnak, halnak, egyre halnak,
Színe lángja a magyarnak,
itt is egy név, ott is egy név,
Hányat elvisz minden egy év !

S aki még él, minden névnel
Összerezzen búsan, árván,
Mint a néma lomblevél, ha
Egy egy társa hull le sárgán ... *

Hasonló érzések zsonganak az én lelkemben, mindnyájunk lelkében is, mióta az új esztendő szörnyű csapással köszöntve be, elragadta tőlünk, nem tudjuk, nagyobbra becsült, vagy forróbban szeretelt elnökünket, Karácsonyi Jánost. És ha az első pillanatokban úgy éreztük magunkat, mint a főbeütött, vagy szélütött, testi-lelki egyensúlyát vesztett ember : mióta magunkhoz tértünk, napról napra tisztábban látjuk, mélyebben érezzük, mit veszítettünk benne.

Redlich József, a kiváló osztrák politikus és történetíró, a Harvard university tanára, nemrég megjelent könyvében: *Kaiser Franz Joseph von Oesterreich*, olvastam, mit mondott egy alkalommal Zsófia főhercegnő,

* Arany János : Néma bú (1856).

a császár anyja, Metternich hercegnének. „Ne higgye, hogy az egyéniségnek van valami jelentősége; mindenkít lehet pótolni, a nélkül, hogy a világ megérezné a különbséget . . .“ class man niemals glauben müsse, dass die Individualitäten irgend eine Bedeutung hätten, dass sie Erzherzogin immer gesehen hätte, dass man einen Menschen durch einen anderen ersetzt, ohne, dass das den geringsten Unterschied in der Welt machte. Karácsonyi Jánosnak, mint *történetírónak működése*, melyet a Szigligeti Társaság megbízásából ezennel röviden vázolni bátorodom, fényes cáfolata annak az útszéli bölcseségnek, hogy nincs pótolhatatlan ember, bizonyosága Deák Ferenc megállapításának, hogy igen is, vannak providenciális férfiak.

Karácsonyinak, a *történetírónak* megértéséhez és értékeléséhez, Karácsonyinak, *az embernek* tulajdonságai adják meg a kulcsot. Ő első sorban *Isten embere* volt s buzgó papja egyházának. Pasteur-ról, a múlt század egyik természettudományos zsenijéről olvashatni, hogy vallásos hite oly egyszerű, oly bensőséges, oly odaadó és föltétlen volt, mint egy breton anyókáé. Ilyenforma hittel hitt a boldogult püspök is Isten akaratának föltétlen uralmában természetben, történelemben s egyéni életben egyaránt. A gondviselés intézkedése előtt meg kell hajolni minden értelemnek, akaratnak és érzésnek Jób pátriárka megadásával. Volt alkalma a boldogultnak családja életében, nemzete sorsában tanúsítani ebbeli hitét.

Uram te adtad és te elvevéd
Tied az élet s a halál tiéd . . .

Karácsonyi *az egyház* múltjának fáradhatatlan kutatója volt. Első nyilvános munkája „*Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás*“ 1835-ben jelent meg. 1906-ban látott napvilágot „*Magyarország egyháztörténete*“, melynek már két kiadása forog közkézen.

Élete utolsó évtizedében írta meg a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából „*Szent Ferenc rendjének történetét Magyarországon 1711-ig*“, melynek két vastkos kötete 1922 és 24-ben jelent meg s mely az új történeti adatok, pazar, szinte kápráztató gazdagságával szolgál. De Karácsonyi a dicsőséges magyar szenteknek is lelkes, buzgó krónikása volt. Még káplán korában írta meg *Szent Gellért* életét és műveit, mely 1887-ben jelent meg; 1904-ben a magyarok apostolának, *Szent István* királynak magasztos alakját állítja elénk, 1925-ben a legszeretettebb magyar király, *Szent László* életrajzával kedveskedik közönségének.

De ha a boldogult Isten embere volt s hű fia egyházának, nem kevésbé igaz fia volt *nemzetének*, *ízig-vérig magyar*. Veleszületett, ösztönös és kifejlődött, tudatos érzéssel egyaránt szerette a sokat szenvedett magyar népet. Mint a nagy papi hisztorikusok Katona István, Pray György, Fejér György, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold életének, az övének is szent célját képezte: *illustrare patriam*, fényt árasztani hazájára, nemzetére. A millenium évében 1896-ban szülőmegyéjének áldozott monumentális három kötetes művével, *Békésvármegye történetével* 1901 és 1902-ben látott napvilágot még jelentékenyebb munkája, az Akadémia kiadásában: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Ámbár műveinek száma légió — hiszen Biró Vencel 51 önálló munkáját s 183 értekezését sorolja fel életrajzában — mind kéréseivé amit addig tett, élete utolsó évtizedében a magyar nemzet *általános történetének* megírásába fogott, amint mondja 42 esztendei kutatás után. 1924, 25, 26-ban meg is jelent a három első füzet a magyar nemzet őstörténetétől Szent László haláláig 1095-ig. Szemevilágának megromlása, egészségének megrendülése s végül halála megakadályozták abban, hogy e nagyérdékű művét folytathassa, de vakoskodva, legyöngülve is megírta az Erdélyi Irodalmi Társaság fölkéré-

sere „*Az erdélyi magyarság története*“, mely mint posthumus munkája, irodalmi hagyatéka, csak ezután fog világot látni.

Jellemző tulajdonsága volt Karácsonyinak, az embernek, veleszületett s az igaz keresztény erkölcs befolyása alatt csak erősödött *igazságszeretete*. Szent Ágoston azt mondja, hogy még az örök üdvösségre sem szabad senkit sem vezetni hazugság révén. Nec ad aeternam salutem ducendus est quis opitulante mendacio. Karácsonyi szinte fanatikus híve volt az igazságnak. S valamint mindennapi életében szinte naiv vakmerőséggel mondott igazat, az igazságért küzdött *tollal* a kezében, mint történetíró mindenkoron. Ez az igazságszeretet óvta meg őt minden bensőséges fajszeretete mellett is az elfogultságtól és sovinizmustól, O a magyar nemzeti hiúság szülte meséket ép úgy üldözte, mint az idegeneket. 1891-ben közzétett, szinte korszakalkotó diplomatikai tanulmányában „*Szent István király oklevelei és a Szilveszter bulla*“ kimutatja, hogy ez a magyar történetíróktól dédelgetett bulid a 17-ik században keletkezett hamisítvány. Magyar történetének második füzetében nem is „*honfoglalásról*“ beszél hanem „*honalapításról*“, mert azt tartotta, hogy a Duna-Tisza tája a IX. században, mikor a magyarok ide költöztek, szinte lakatlan terület volt, s azok a dicőséges csaták, melyekkel Árpád elfoglalta volna az országot, s melyekről Vörösmarty Mihály oly szépen zeng, a mesemondó Anonymus Belae Regis Nótárius nyomán: a mesék országába tartoznak.

Arany János Bolond Istók című remek, de sajnos befejezetlen művében ezt mondja:

Tudom, bevallom gyöngeségemet
Nem dolgozom, csak ha valami *hajjt*,
Egyébkor lusta mélabú temet,
Mely elefántnak néz szúnyognyi bajt,
(Ámbár nagyobb is ért biz engemet)

S nem tagadom meg a keleti fajt,
 Mely ópium gőz, latakia s ambra
 Illat közt vár, vár a sült galambra ...

Sok író, sok művész, sok tudós várja így, tétlenül a kedv, az ihlet percét, hogy valami „hajtsa.“ Karácsonyinak munkára, különösen tudományos munkára mindig volt kedve, ihlete, ideje, őt mindig *hajtotta* valami: az igazság utáni vágy, hogy azt kikutassa, megállapítsa, hirdesse és tanítsa; munkakedve, szorgalma, tevékenysége élete utolsó tudatos percéig, nem ernyed, nem lankadt. Így halmozódott föl elméjében a tudásnak bámulatos gazdagságú kincse, melyet társalgás közben csak úgy csodáltunk, mint könyveinek olvasásakor. Csak egy példát: alig volt a régi Magyarországnak valamire való völgye, patakja, faluja, melynek nevét, etimológiáját, eredetét, történetét, jelentőségét ne ismerte volna. Nagy tudományos lexikont forgatni vagy őt kérdezni, egyazon dolog volt.

A nagy világzseni, Goethe, barátja, költőtársa előkerült koponyájának hatása alatt mélyértelmű költeményt írt: *Bei Betrachtung von Schillers Schädel*. Azt írta a többi között:

„Geheim Gefäss, Orakelsprüche spendend,
 Wie bin ich werth, dich in der Hand zu halten?“

„Csodás edény, te jósigéket ontó, hogy vagyok méltó kezembe fogni téged?“

Megihletődve szemléltük mi is gyakran a boldogult püspök aránylag kicsiny fejét, csekély térfogatú koponyáját. Minő csudafinom agy fészkelhetett ott, a tudás kifogyhatatlan gazdagságú, titokteljes műhelyében! Ez a műhely megszűnt dolgozni, de szelleme él és világít. „*Volt egy ember, írja Keresztelő Sz. Jánosról az evangélista, Istentől küldetve, kinek János volt a neve. Ez bizonyságul jött, hogy bizonyságot tegyen a világosságról.*“ Igen, úgy tiszteljük legméltóbban di-

cső halottunk emlékét, ha az ő sziklaszilárd hitének, mélységes ember és fajszeretetének tántoríthatatlan igazságosságának, önfeláldozó munkásságának világosságában járunk.

Legyen szabad nekem végezetül m. t. közönség lelki zarándoklatot tennem arra a földre, amely őt szülte, ahonnan mint iskolásgyerek elindult, ahová mint nagy tudós tért meg; s amely igékkal köszöntöttem 30 évvel ezelőtt a Szigligeti Társaság egy másik nagynevű tagjának, Nogáll János püspöknek sírját, ugyanazokkal üdvözölnöm a gyulai sírt :

Te drága *sír*, maradj az irgalommal
 Ölekezett szeretet tűzhelye,
 Te drága *kő*, légy mint a szikla, melyből
 Vízet fakasztta Mózes vesszeje,
 Légy, mint a *tüzes oszlop* pusztaságban,
 Hadd lássa minden ember fényinél:
 Hogy az igaz fenn az *örök hazában*,
 S itt lenn, *művében*, mindörökre él!

